

Влада БІЛОГУР

УДК 140.8.378

ВНУТРІШНІ ЧИННИКИ ЗМІН СВІТОГЛЯДНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СУЧАСНИХ СТУДЕНТІВ

© Білогур В. Є., 2011

Ключові слова: світогляд, світоглядні орієнтації, цінності, студентська молодь.

Розглядаючи світоглядні орієнтації як основні, домінуючі настанови особистості на ті чи інші параметри суспільного й індивідуального життя, важливо визначити внутрішні чинники їх змін. Адже вплив глобалізаційних процесів, інформаційної революції, активізації міграцій та конфлікту цінностей в умовах суспільства, що трансформується, обов'язково накладається на дію внутрішніх чинників зміни світоглядних орієнтацій студентства, серед яких, у першу чергу, можна виокремити утвердження ринково і демократично орієнтованого способу життя, зміну системи культурних цінностей, лібералізацію світогляду, утвердження толерантності та ін.

твердження ринково і демократично орієнтованого способу життя є суперечливим процесом, а отже, вплив цього процесу на зміну світоглядних орієнтацій студентів також характеризується різновекторними тенденціями, має неоднозначний характер.

А. Похресник, аналізуючи складний і суперечливий процес зміни соціокультурних орієнтацій студентської молоді в період здійснення в Україні ринкових і демократичних перетворень, робить такі висновки: в економічній сфері студенти орієнтуються переважно на ринкові відносини, мислять себе їх активним суб'єктом і провідником, вбачають у них засіб подолання економічної скрути, підвищення добробуту, насамперед власного. У політичній сфері – надають перевагу демократичним цінностям, трактують їх як можливість вибору, намагаються утвердити як у процесі організації навчально-виховної діяльності, так і в масштабах країни (участь у суспільно-політичному житті); при цьому «можливості вибору» нерідко трактують у найширшому діапазоні, навіть з «виходом» за межі чинного законодавства і культури, на практиці – це асоціальні вияви, імпульсивні протестні виступи [8, 6].

Соціально-політичні перетворення

в Україні передбачають реформування політичної системи від тоталітарної до демократичної, формування нового типу політичної культури – демократичної, основою якої є гуманістичні цінності: свобода, соціальна справедливість, солідарність, права людини. А. Бойко, досліджуючи вплив засадничих цінностей демократії як духовних орієнтирів виховання сучасної молоді, розглядає демократію як соціально-орієнтовану (тобто спрямовану на спільноту, суспільство) форму світогляду, що орієнтує людину на стійкий і свідомий інтерес до соціального життя, на усвідомлення власних інтересів і пошук шляхів їх утілення (захисту). Демократія послідовно передбачає і виходить з того, що людина налаштована на взаємність, відповідальність, сумлінне ставлення до громадянських обов'язків [1].

С. Щудло, розглядаючи адаптацію молоді до ринкових умов, її успіх пов'язує насамперед зі ступенем сформованості у свідомості молоді ринкових цінностей. Відсутність у ціннісних орієнтаціях молоді спрямування на ринок, реформи, ринкові цінності ускладнює або навіть унеможливує її включення в нові економічні відносини. Індикаторами адаптованості особистості є позитивне ставлення до економічних реформ у державі, готовність до діяльності в ринкових структурах, оптимізм у поглядах на зміни в державі та власному житті, задоволеність життям у цілому та окремими його аспектами (роботою, навчанням, матеріальним станом тощо). Виходячи з результатів власного дослідження, С. Щудло робить висновок, що для сучасної молоді характерна тенденція до сприйняття нових цінностей, норм та взірців поведінки, хоча при цьому часом спостерігається невпевненість, світоглядна невизначеність та розгубленість. Проте загалом сучасна молодь характеризується позитивним ставленням до ринкових змін [11, 9].

Аналізуючи протиріччя в системі ціннісних орієнтацій молодого покоління,

Н. Левковська зазначає: з одного боку, нові соціально-економічні умови вимагають від людини таких якостей, як готовність до ризику й особиста відповідальність за свої вчинки, вміння швидко пристосовуватися до економічної кон'юнктури, готовність наполегливо працювати заради досягнення добробуту та успіху, а з іншого – цінності, що в минулому мали високий ранг і пов'язувалися із закріпленими в масовій свідомості соціально-психологічними стереотипами пріоритету загального (колективного) над особистим (індивідуальним) і самореалізацією особистості в праці, сьогодні молоддю заперечуються. Криза традиційних ціннісних орієнтацій особливо яскраво виявляється у сфері праці, ставленні до роботи [6, 85].

А. Петров, зазначаючи, що плюралізм форм власності, свобода підприємницької діяльності, можливості самореалізації створюють нові мотивації для молоді в трудовій та економічній сферах, за даними соціологічних досліджень робить висновок про амбівалентність ціннісної свідомості молоді. З одного боку, працю витіснено на периферію ціннісної свідомості, бо респонденти жодного разу не включили її до переліку найбільш значущих цінностей, а з іншого – понад дві третини вважають, що тільки змістовна та цікава робота заслуговує на те, щоб присвятити їй значну частину свого життя [15, 85].

Н. Лясніков та Ю. Ляснікова, аналізуючи вплив ринкових відносин на формування духовної культури студентської молоді, підкреслюють зростання значення орієнтації на індивідуальний успіх. Потенціал приватної сфери, що розвивається, полягає в усвідомленні можливостей самоздійснення, в тому, щоб через безпосередні зусилля змінити звичне ослабити і здолати укорінені в культурі очевидні речі. Для студентської молоді, яка виходить на ринок праці, це означає, що, усвідомлюючи свої інтереси, людина мусить навчитися розглядати себе як активний центр, який планує своє майбутнє, роз-

раховує на власну біографію, здібності, орієнтації і можливості. Саме ринок праці висуває як вимогу активну поведінкову модель повсякденності. Заради власного виживання треба виробити егоцентричний світогляд, що змінює співвідношення «я – суспільство», пристосовавши його до завдань формування індивідуальної біографії як частини духовного світу студентства [14, 101 – 102].

Утвердження ринково і демократично орієнтованого способу життя передбачає домінування принципів конкуренції та індивідуалізму. В таких умовах, на думку М. Коряковцевої, підвищується відповідальність особи за власну долю, самовизначення і самостійний вибір моделей поведінки, цілей, цінностей. У процесі нових продуктивних конкурентних відносин народжується новий тип індивідуальної свідомості, нова, активніша, сильніша особистість. Водночас така відповідальність може лягти на плечі індивіда важким тягарем, послужити причиною внутрішніх конфліктів, що поглиблюються з розривом світу колективних цінностей. Конкуренція як двигун механізму вільного ринку руйнує моноцентризм, тобто орієнтацію особи на цілісну систему цінностей, стереотипів, прийнятих суспільством. Поширюється плюралізм, виникають нові можливості особистого вибору занять і способів діяльності. Але перехід до ринкових відносин в умовах прискореної трансформації суспільства спричиняє кризу, що охоплює практично всі сфери життєдіяльності [12, 154 – 155].

Паралельно з утвердженням ринково і демократично орієнтованого способу життя українське суспільство переживає зміну системи культурних цінностей.

А. Бойко домінуючою тенденцією у сфері культури вважає утвердження постмодерністської системи культурних цінностей. На її думку, в основу постмодерністської концепції культури покладено низку засадничих положень, серед яких автор виділяє ідею плюральності, поліфо-

нії як способу буття культури, опозиційність щодо можливості існування єдиного сенсу історії, що призвело до занурення сучасної культури у вічне теперішнє та до появи дивовижної суміші усіх часів, світоглядів, а також нівелювання відмінності між високим і низьким, добром та злом, істинним та хибним, серйозністю та грою. Пріоритетного значення в цьому контексті набуває толерантність, терпимість до виявів усього нетрадиційного, нетотожного, визнання можливості принципової прозорості культури, що вже сьогодні є очевидним унаслідок бурхливого розвитку інформаційних технологій. Постмодернізм, як зазначає А. Бойко, зміщуючи не тільки культурні цінності, а й їхні уламки, елементи, тексти, цитати з текстів, перетворює все це на суцільний колаж, «клаптиковий текст». У такій ситуації людина змушена самотужки конструювати власну систему цінностей, власний світ, постійно балансує між смислами «своєї» та «чужої» культури, між буттям та небуттям [2].

Л. Панченко характерним для сучасного українського суспільства називає, з одного боку, процес «відродження» традиційних духовно-культурних цінностей і ціннісних орієнтацій українського народу, а з іншого – появу «нової» культури, яка приймає й іншу форму функціонування. Внаслідок таких процесів відбувається своєрідне розшарування соціокультурного середовища: одне, де відроджуються традиційні духовно-культурні цінності і формуються відповідні ціннісні орієнтації, інше – елітне, орієнтоване на ціннісні орієнтації вузького кола індивідів, прихильників так званої високої моди не лише в духовних цінностях, а й у матеріальних, для яких характерним є нігілістичне ставлення до традиційних ціннісних орієнтацій. Кожен з типів соціокультурного середовища формує відповідний тип ціннісних орієнтацій, а, отже, виступає як один із соціальних, об'єктивних чинників ціннісних орієнтацій особистості [7, 9].

Д. Квятковський характеризує соціо-

культурну трансформацію в сучасному українському суспільстві як стихійний, суперечливий, фрагментарний процес, що сприяє світоглядному «підпорядкуванню» особистості, девальвації її моральних ідеалів та нав'язуванню псевдогуманістичних ідеалів (вседозволеності, грошей та ін.). При цьому в якості сутнісних ознак трансформаційних процесів в українському суспільстві розглядається перехід від індустріального типу цивілізації до постіндустріального й викликаний цим генезис ідеалів, нігілізм щодо попередньої ціннісної системи, глобалізація культурно-духовної сфери та поширення внаслідок цього масової культури, аксіологічна мімікрія, ослаблення державного регулювання соціально-економічними процесами, аномія суспільного життя, становлення конформістського типу відчуженості сучасної особистості [5, 9].

Н. Лясніков та Ю. Ляснікова звертають увагу на комерціалізацію засобів масової інформації і певною мірою всієї художньої культури, що формує образ молодіжної субкультури не менше, ніж самі носії цих культурних цінностей. Субкультура, поєднана з маркетинговою технологією, породжує споживацьку тенденцію в духовній сфері. Строката картина всіляких молодіжних рухів і субкультур стала маркетинговим ходом. Усе набуває залежності від комерції [14, 113].

Яким чином ці соціокультурні процеси позначаються на світоглядних орієнтаціях студентів?

А. Петров фіксує такі зміни в ціннісних орієнтаціях пострадянської молоді. Зростає значущість індивідуальних орієнтацій: для одних – це відпочинок і розваги; для других – безтурботне і комфортне життя; для третіх – власне благополуччя і кар'єра; для четвертих – головними залишаються цінності благополуччя сім'ї, здоров'я, гідної (добре оплачуваної) роботи. Ці висновки підтверджують тенденцію до зростання ідеологічного і світоглядного плюралізму, багатоваріантність, «мозаїчність» і фрагментарність світогляду. Посилюються

позиції тих, для кого найважливішими стають цінності власності та майнового стану, що реалізуються крізь призму утилітаризму, індивідуальних переваг і устремлень. У ціннісній свідомості молоді можна виділити такі характеристики: 1) амбівалентність, поєднання протилежних оцінок; 2) нестабільність, мінливість; 3) поєднання елементів різних цінностей; 4) відсутність вираженого інтересу до політики і влади, стійка політична індіферентність; 5) «приниження» ідеалів, домінування прагматичних настанов; 6) орієнтація на цінності гедонізму, коли насолода («кайф») є метою життя; 7) переважання інструментальних цінностей над термінальними [15, 90].

На думку А. Похресника, особливості духовних орієнтацій студентської молоді визначають тенденції поєднання наукових і позанаукових, раціональних та ірраціональних (релігійних, міфологічних, окультних тощо) переконань, що являє собою унікальне плетиво цінностей і антицінностей, якими керується студентство у процесі життєдіяльності. Взагалі, в культурній сфері склалася неоднозначна ситуація. З одного боку, студенти віддають перевагу національній культурно-історичній традиції, відродження якої розглядають як основне завдання сучасного культурного розвитку України; а з іншого – до цінностей західної (і східної) культури ставляться далеко не однозначно. Виявляючи зацікавленість і готовність до культурного обміну й діалогу культур, одночасно висловлюють стурбованість щодо засилля «масової культури», цінностей сумнівної якості як «основного культурного продукту» західної цивілізації [8, 6].

За С. Шмалей, студентська спільнота ніби розкололася на дві суспільні групи. Перша більше схиляється до індивідуалістичної системи західного типу, друга – орієнтується головню на традиціоналістську ціннісну систему, пов'язану з українською ментальністю. Разом із тим значна частина молоді ще не визна-

чилася у своїх ціннісних уподобаннях. Відбувається розмивання деяких цінностей духовно-морального характеру [10, 42 – 43].

При цьому С. Шмалей зазначає: з'явилася невелика частина молодих людей, які вже пережили перше потрясіння від соціально-невизначеності. Вони знайшли духовну опору в гуманізмі, центром світогляду якого є людина. Спрямованість їхніх ціннісних уподобань одночасно на два аспекти – самовираження та добровільне служіння надособистісним цінностям (Батьківщина, народ) – дає підстави сподіватися на позитивні результати їхнього вибору. Водночас дослідження вказують на певну індиферентність більшої частини молодого покоління до активної перетворювальної діяльності та схильність до діяльності споживацької з орієнтацією на цінність матеріальної забезпеченості, яка трансформується із цінностей-засобів у цінності-цілі. В ієрархії цінностей втрачається статус духовності, що акумулює вищі людські цінності, нівелюється значущість для молодих людей цінностей саморозвитку, трудової, освітньої, суспільної діяльності, згасає інтерес до духовно-естетичної сфери [Там само, 45].

Наслідком зміни системи культурних цінностей є лібералізація світогляду студентів. Приміром, А. Похресник головною з особливостей їхньої субкультури вважає те, що соціокультурні орієнтації студентів мають динамічну природу, утверджуються не як одномірно «нав'язані» цінності, що було характерним у минулому десятилітті, а через діалог (суб'єкт-суб'єктні відносини), в результаті взаєморозуміння різних ціннісних позицій, спілкування людей різних соціальних груп, через комунікативний процес [8, 6].

На думку Л. Сокурянської, індивідуалізація та плюралізація життєвих стилів, різноманіття їхніх культурних форм в умовах українського та інших пострадянських суспільств детермінується, поперше, зникненням минулого ідеологіч-

ного пресингу, що тотально уніфікував усі сфери життєдіяльності радянської людини, включаючи особисте життя. По-друге, це є наслідком культурної експансії західного світу, що призводить до своєрідної культурної дифузії. По-третє, відбувається процес відчуження особистості від суспільства, передусім від держави, що ставить її перед необхідністю самостійно і не стереотипно розв'язувати посталі проблеми [16, 58].

Ю. Левада відзначає також, що культурна реальність соціалістичного часу базувалася на прямій повчальності пропонуваніх зразків, категоричності приписів і непорушності авторитетів, від імені яких такі приписи робилися. Тепер місце жорстких рамок і суворих санкцій зайняли менш жорсткі і менш незаперечні рамки допустимого, терпимого, бажаного [13, 11 – 12].

Т. Калюжна, виокремлюючи як одну з характерних рис сучасної епохи можливість вільного вибору тих цінностей, що відповідають уявленням людини про ідеал, сенс життя завдяки знищенню старої системи ціннісно-нормативного регулювання вибором індивіда, його мораллю тощо, водночас попереджає, що це не дає можливості кожному реалізувати дані переваги сучасного «перехідного» періоду і є однією з суперечностей у відносинах людини та суспільства [4].

Лібералізація світогляду, плюралізація культурного простору призводять до появи конкуруючих моделей, ідеологій, субкультур, стилів тощо, що може провокувати протиріччя та конфлікти. Звідси впливає потреба утвердження толерантності, аби зрівноважити та примирити протилежні світоглядні орієнтації.

О. Грива наголошує, що в умовах полікультурного світу толерантність поступово займає місце універсального принципу людської життєдіяльності. На цьому тлі важливим постає питання виховання та додержання норм толерантності в житті особистості. У полікультурному середовищі, що вимагає від кожного певних

ціннісних настанов, комунікативних навичок та поведінки, толерантність має стати цінністю як підґрунтям комплексу гуманістичних цінностей, спрямованих на врегулювання міжособистісних та міжгрупових взаємовідносин, таких, як людяність, взаємоповага, свобода вибору, демократія, права людини [3].

Розглядаючи чинники та критерії оптимізації світоглядних настанов, А. Бойко серед першочергових завдань, які постають у цьому зв'язку, вважає реабілітацію в суспільній свідомості моральних якостей людини, насамперед толерантності (тобто терпимого ставлення до будь-кого, хто не поділяє твоїх поглядів та переконань), що є передумовою розширення власного досвіду та спілкування з іншими. Толерантність як принцип функціонування соціально-політичного механізму України є, на думку дослідниці, визначальним у

процесі формування внутрішньої настанови кожного українця на спільну конструктивну діяльність та відповідальність, на розвиток незакомплексованої свідомості, вільної від пересудів та упереджень щодо чужої світоглядної орієнтації [2].

В. Чопей вважає формування світоглядної позиції толерантності серед студентства найважливішою програмою на сьогодні та майбутнє, оскільки сучасна трансформація системи освіти одним із пунктів виділяє мобільність фахівця, для чого особистість мусить мати високу культуру та вміння пристосовуватися до змін, пізнавати і сприймати нове. Крім того, іноземні студенти, які навчаються у вітчизняних ВНЗ, привносять у студентське середовище різноманітність світоглядних позицій [9]. За таких умов толерантність є важливою саме для студентського середовища.

Література

1. **Бойко А. І.** Демократія як чинник самоутвердження особистості / А. І. Бойко [Електрон. ресурс] // Гілея (науковий вісник): Зб. наук. праць. – 2009. – Вип. 25. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2009_25/Gileya25/F10_doc.pdf
2. **Бойко А. І.** Світоглядні орієнтації пострадянської людини (соціально-філософський аналіз): Автореф. дис. ... канд. філос. наук: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / А. І. Бойко. – Одеса, 2002. – 19 с.
3. **Грива О. А.** Проблема толерантності молоді в філософсько-освітній парадигмі // О. А. Грива [Електрон. ресурс] // Мультиверсум. Філосо. альманах. – К.: Центр духовної культури. 2008. № 68. Режим доступу: http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_68/Hryva.pdf
4. **Калюжна Т. Г.** Зміни в системі цінностей та ціннісних орієнтаціях суспільства й студентської молоді / Т. Г. Калюжна [Електрон. ресурс] // Гілея (науковий вісник): Зб. наук. праць. – 2009. – Вип. 21. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2009_21/Gileya21/F19.pdf
5. **Квятковський Д. О.** Соціально-гуманістичні ідеали української молоді в трансформаційному суспільстві: Автореф. дис. ... канд. філос. наук: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / Д. О. Квятковський. – Одеса, 2008. – 16 с.
6. **Левковська Н.** Динаміка ціннісних орієнтацій молоді / Н. Левковська // Політичний менеджмент. – 2006. – № 1. – С.85-93.
7. **Панченко Л. М.** Формування ціннісних орієнтацій молоді в період системної трансформації українського суспільства: Автореф. дис. ... канд. філос. наук: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / Л. М. Панченко. – К., 2003. – 19 с.
8. **Похресник А. К.** Соціокультурні орієнтації студентської молоді трансформаційного суспільства: сутність та динаміка. (На матеріалі життєтворчості сучасного українського студентства): Автореф. дис. ... канд. філос. наук: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / А. К. Похресник. – К., 2002. – 16 с.
9. **Чопей В. С.** Толерантність як моральний принцип епохи міжнародної інтеграції / В. С. Чопей [Електрон. ресурс] // Гілея (науковий вісник): Зб. наук. праць. – 2009. – Вип. 25. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2009_25/Gileya25/F4_doc.pdf
10. **Шмалей С. В.** Динаміка ціннісної свідомості молоді в сучасний період / С. В. Шмалей // Педагогічний альманах. – 2008. – №3. – С. 40-47.
11. **Шудло С. А.** Соціальний механізм адаптації молоді до ринкових умов (регіональний аспект): Автореф. дис. ...канд. соціол. наук: спец. 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології» / С. А. Шудло. – Харків, 2000. – 19 с.
12. **Коряковцева М. А.** Влияние конкуренции на мировоззренческие ориентации личности / М. А. Коряковцева // Вестник Чуваш. ун-та. – 2009. – № 4. – С. 149 – 156.

13. **Левада Ю. А.** Индикаторы парадигмы культуры в общественном мнении / Ю. А. Левада // Мониторинг общественного мнения. – 1998. – № 3. – С. 7-12.
14. **Лясников Н.** Социально-экономические условия формирования духовной культуры студенческой молодежи / Н. Лясников, Ю. Лясникова. – М.: Наука и знание, 2005. – 221 с.
15. **Петров А. В.** Ценностные предпочтения молодежи: диагностика и тенденции изменений / А. В. Петров // Социологические исследования. – 2008. – № 2. – С. 83 – 90.
16. **Сокурская Л. Г.** Студенчество на пути к другому обществу: ценностный дискурс перехода / Л. Г. Сокурская. – Харьков, 2006. – 576 с.

Резюме

• *Світоглядні орієнтації сучасної студентської молоді розглядаються в контексті змін способу життя, системи культурних цінностей, загальної атмосфери в суспільстві. Зазначається, що лібералізація світогляду та плюралізація культурного простору призводять до появи конкуруючих моделей, ідеологій, субкультур, що спричиняє виникнення конфліктів і спонукає до утвердження толерантності.*

• *Мировоззренческие ориентации современной студенческой молодежи рассматриваются в контексте изменений образа жизни, системы культурных ценностей, общей атмосферы в обществе. Отмечается, что либерализация мировоззрения и плюрализация культурного пространства приводят к появлению конкурирующих моделей, идеологий, субкультур, провоцируя возникновение конфликтов и побуждая утверждение толерантности.*

• *The world outlook (ideological) orientation of the contemporary student youth is regarded in the context of changes in the mode of life, the system of cultural values, and general atmosphere in society. It is noted that liberalization of the world outlook and pluralization of the cultural space lead to emergence of rival patterns, ideologies, subcultures, thus provoking conflicts and impelling establishment of tolerance.*